

7. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na pomoc obětem trestných činů, která je v dnešní době stále aktuálnějším tématem, vzbuzuje zájem široké odborné veřejnosti a je jí v posledních desetiletích věnována mimořádná pozornost.

Pomoc obětem má několik podob. Jedná se o pomoc poradenskou, sociální, terapeutickou (kterou bychom dále mohli dělit na krizovou intervenci, psychologickou pomoc a právní pomoc), pomoc trestněprávními prostředky a pomoc peněžitou.

V úvodu práce jsem se snažila vymezit postavení viktimologie v oboru věd, objasnit předmět jejího zkoumání, pojednat o základních pojmech a představit typologie pachatelů.

V následující kapitole jsem se zaměřila na mezinárodní dokumenty, které se zabývají oběťmi trestných činů. Jde především o dokumenty vzniklé na úrovni OSN, Rady Evropy a Evropské unie. Ty z dokumentů, které mají širší dopad, jsem se pokusila v krátkosti popsat již na začátku diplomové práce, abych s nimi mohla později v textu lépe pracovat, mohla použít jen určitá ustanovení z nich, která jsem momentálně potřebovala k hodnocení nějakého jevu, ale aby toto vytržení daného ustanovení z kontextu celého mezinárodního dokumentu neubíralo danému ustanovení na smyslu. Dokumenty, které se vztahovaly převážně k jedné ze škály poskytovaných pomoci, jsem se snažila zahrnout do kapitol, které o dané pomoci pojednávají.

Poradenská pomoc obětem trestných činů má za cíl pomoci obětem vyrovnat se s prožitou traumatizující událostí, podat oběti pomocnou ruku. Bohužel nemohu zhodnotit, zda je poradenská pomoc obětem trestných činů poskytována v takové kvalitě, v jaké by měla být, ani nemohu hovořit o tom, jak její poskytování v poradnách ve skutečnosti probíhá, protože se mi přes veškerou snahu zatím nepodařilo dostat se v Bílém kruhu bezpečí či v jiné organizaci, která se zaměřuje na pomoc obětem trestných činů, na náslechy nebo získat osobní konzultaci. Co ale mohu hodnotit je dostupnost poradenské pomoci. V prvním bodě Dodatku k Doporučení Rec (2006) 8 o minimální úrovni kvality služeb nalezneme požadavek její snadné dostupnosti. V České republice je poradenská pomoc obětem trestných činů doménou především Bílého kruhu bezpečí. Ten má na celém území ČR ale pobočku jen v sedmi městech. Můžeme si tedy položit otázku, zda-li je poradenská pomoc v ČR skutečně dostupná. Jsem přesvědčena, že tomu tak v současné době není. I když ČR nepatří mezi největší státy, i tak lze konstatovat, že sedm poboček je na zemi o rozloze necelých 79.000 km² se skoro 10.500.000 obyvatel, ze kterých se ročně stane obětí trestného činu zhruba 50.000 lidí, poněkud málo. Je pravdou, že Probační a mediační služba spolu s Asociací občanských poraden připravuje speciální komplexní poradenství

obětem trestných činů, ale vše je zatím ve fázi pilotního programu, jenž běží jen v některých městech. Nemůže tedy pomoci všem, kteří by pomoc nyní potřebovali.

Kapitolu o sociální pomoci obětem trestných činů jsem zaměřila na Deklaraci sociálních práv obětí trestných činů, kterou vypracovalo Evropské fórum služeb obětem trestných činů (které dnes nese nový název The Victim Support Europe). Mým cílem bylo pokusit se o zhodnocení dodržování sociálních práv obětí v tomto dokumentu vyjmenovaných. S politováním jsem dospěla k závěru, že ve světě médií není brán na sociální práva obětí příliš velký ohled. Kuřimská kauza, necht' je jedním důkazem za všechny. Právě medializací této nešťastné kauzy byla porušena snad všechna práva zakotvená v části o ochraně soukromí v Deklaraci sociálních práv. Není snad člověka v ČR, který by neznal jména obětí, který by neviděl otřesné záběry, které proběhly v televizním vysílání tolikrát, že je nelze ani spočítat.

Pozitivně ale lze hodnotit snahu Policie ČR o zlepšení přístupu k obětem, která je zjevná z Projektu P1000. Pro oběti je podle mne hlavním přínosem polidštění policejních služeben. Policejní služebny by měly získat novou, přívětivou tvář. Nové recepce, u nichž by příchozím měl být k dispozici civilní zaměstnanec, by měly usnadnit obětem první kontakt s policií. Na recepcích, na kterých by měly být zaměstnání i handicapovaní zaměstnanci, by oběti měly mít možnost získat veškeré potřebné informace, měl by tam být pro ně někdo, kdo bude mít čas se jim věnovat.

Policie ČR ale nezůstala jen u projektu P1000, snaží se nejen pomoci těm, kteří se již naneštěstí stali obětí trestného činu, ale některé útvary pořádají i přednášky na školách, ve školských zařízeních, domovech, klubech důchodců a v klubech handicapovaných občanů. Okresní ředitelství Policie ČR v Karlových Varech za tímto účelem zřídilo v Karlovarském kraji preventivní informační skupinu. Jako pomoc obětem nemůžeme vnímat jen pomoc poskytovanou až ex post, která má jen odstranit následky již dokonaneho činu, ale i prevenci, která má za cíl snížit počet obětí trestných činů, zabránit, aby se z potencionální oběti, stala oběť skutečná. Tohoto lze podle mne dosáhnout i tím, že rizikové skupiny poučíme, vysvětlíme jim rizika.

Dalším neméně významným krokem ke zlepšení situace obětí trestných činů je zřizování oddělených čekáren pro oběti a svědky trestných činů. Deklarace sociálních práv pamatuje i na toto. Hlavním problémem, který stojí v cestě zřizování oddělených čekáren, není vůle, ale to, jak je konstruována většina soudních budov. I při největší snaze, kterou lze objektivně vyvinout, nelze v některých soudních budovách oddělené čekárny vybudovat. Není tajemstvím, že některé soudní budovy se potýkají s nedostatkem soudních místností,

typickým příkladem je okresní i krajský soud v Ústí nad Labem, není tudíž v silách nikoho vytvořit již v takto přeplněných budovách oddělené čekárny. Nový justiční areál Na Míčánkách, do jehož výstavby byla investovaná nemalá částka, těmito oddělenými čekárnami u jednacích síní pro trestní řízení disponuje. To ale není pro oběť, která čeká před soudní síní např. v Ústí nad Labem útechou. Oběť, která vyčkává na výzvu ke vstupu do jednací místnosti, která na chodbě k jednací síni přiléhající sedí, v horším případě stojí, protože ani místo k sezení nemá, je nezdělaná vystavena kontaktu s pachatelem, který tam čeká stejně jako ona. Nejde jen o to, že to může být oběti nepříjemné, ale je to zdroj sekundární viktimizace. Oběť je nucena být pár metrů od pachatele. Je-li pachatel ve vazbě, či výkonu trestu odnětí svobody, pak jej s největší pravděpodobností povede těsně kolem oběti do soudní síně eskorta. Oběť, která se snažila s trestným činem vyrovnat, je při čekání na soudní jednání, které zpravidla probíhá delší dobu po trestném činu, opět vystavena setkání s pachatelem. Ačkoliv se řada mezinárodních dokumentů snaží upozornit na nutnost zabránit vzniku sekundární viktimizace, nedaří se zatím v ČR tento její zdroj výrazněji omezit.

V kapitole o pomoci obětem trestněprávními prostředky jsem věnovala pozornost především Doporučení Rady Evropy R (85) 11 o postavení oběti v trestním právu a řízení a Rámcovému rozhodnutí Rady Evropské unie 2001/220/SVV, úpravě poškozeného v českém trestním řízení a komparaci mezinárodních dokumentů a českého trestního řádu. Český trestní řád pojem oběti trestného činu nezná, tento pojem používá jen zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Zkoumáme-li práva oběti v českém trestním řízení, musíme se zaměřit na práva poškozeného a svědka. Pojem poškozeného není shodný s pojmem oběť, tak jak je chápána mezinárodními dokumenty. V těchto dokumentech je za oběť zpravidla považována fyzická osoba, které vznikla fyzická, psychická, emocionální nebo materiální újma, a to buď komisivním nebo omisivním jednáním pachatele, které je v rozporu s právem členského státu. V ČR může být poškozenou osobou i právnická osoba, to můžeme považovat za jeden z významných rozdílů od mezinárodního chápání oběti. Okruh osob spadajících do zkoumané skupiny je v tomto pojetí v ČR širší. Naopak do skupiny osob, jež zahrnujeme pod pojem poškozeného, nemůžeme zařadit tzv. nepřímé oběti. Okruh osob, kterým náleží okruh práv a povinností v trestním řádu, je v tomto případě užší.

Hlavním nedostatkem, který z porovnání českého trestního řádu a mezinárodních dokumentů vyšel najevo, je nedostatečná úprava informování obětí. Většina mezinárodních dokumentů, které mají za cíl zlepšit postavení obětí, klade veliký důraz na informování

obětí o průběhu trestního řízení včetně vysvětlení úlohy poškozeného v něm, informace o výsledku trestního řízení, informace o službách a projektech, které mohou poškozenému pomoci. Žádný zákon v ČR neukládá nikomu povinnost tyto informace oběti sdělit. Má-li být pomoc obětem poskytována skutečně efektivně, nestačí jen zajistit vznik poradenských center, zakotvit práva do zákonů, je potřeba, aby se o těchto službách a právech dozvěděl ten, komu jsou určeny. Oběť se tím, že na ní byl spáchán trestný čin dostává do nelehké životní situace, nemá často sílu na vyhledávání informací, na hledání pomoci. Myslím, že by bylo velmi přínosné, kdyby byla rozšířena informační povinnost orgánů činných v trestním řízení. Oběť by měla být informována o všech svých právech, o všech službách, které jsou jí k dispozici. Využije-li všech svých práv a nabídky služeb už je jen jejím svobodným rozhodnutím, ale aby se o tomto mohla rozhodnout, potřebuje o tom nejdříve vědět.

Častým zdrojem sekundární viktimizace jsou i orgány činné v trestním řízení, tedy přesněji řečeno jejich nešetrný přístup k obětem především při výslechu. Zdroj sekundární viktimizace ale nemusí být jen v osobě vyslyšajícího, může jím být i prostředí, ve kterém je výslech prováděn.

Velmi citlivými jsou během výslechu především děti. Aby bylo omezeno riziko vzniku sekundární viktimizace u dětí, vznikl Program zřizování specializovaných výslechových místností. Nově vzniklé výslechové místnosti by měly navozovat příjemný pocit, děti by se v nich neměly cítit jako v cizím prostředí. Speciální vybavení by mělo kromě hraček a obrázků obsahovat i moderní techniku, která umožní sledování výslechu např. soudci a státnímu zástupci z vedlejší místnosti, aniž by velký počet přítomných osob negativně působil na dítě, které se stalo obětí nebo svědkem trestného činu.

V kapitole o peněžité pomoci obětem trestných činů jsem se zabývala důvody, proč je peněžitá pomoc obětem poskytována, právní úpravou poskytování peněžité pomoci v České republice, Slovenské republice a Spolkové republice Německo, vlivu směrnice Rady EU 2004/80/ES na tyto právní normy a v závěru kapitoly jsem se zaměřila na porovnání poskytované pomoci v jednotlivých státech.

Každý z těchto tří států upravuje tuto problematiku odlišně. Mezi hlavní rozdíly patří, zda je odškodňován jen úmyslný trestný čin či i trestný čin nedbalostní, zda jsou odškodňovány jen násilné trestné činy, rozsah okruhu adresátů těchto právních norem, co je odškodňováno (např. na Slovensku je odškodňována i morální újma), lhůta, která je stanovena k podání žádosti o odškodnění či zda je na odškodnění právní nárok.

Jedním z nemalých problémů zákonů o peněžité pomoci v ČR, SR i SRN je počet obětí, kterým se pomoci skutečně dostane. Všechny zákony ve výše uvedených zemích upravují informační povinnost. Přesto je podáváno jen mizivé množství žádostí o peněžitou pomoc. Samozřejmě, že musíme zohlednit, že ne všechny oběti mají na tuto pomoc nárok, ne všechny oběti o tuto pomoc stojí. Ale i přes tato fakta je zřejmé, že oběti nejsou informovány dostatečně, o čemž svědčí nejen nízký počet žádostí o peněžitou pomoc, ale i počet žádostí odmítnutých. Kdyby byly oběti správně informovány, nemohl by počet odmítnutých žádostí být tak vysoký.

Lze tedy shrnout, že obětem trestných činů je i v České republice v posledních letech věnována nemalá pozornost, jak jsem se snažila ukázat na vybraných projektech, které vznikají za účelem zlepšení postavení obětí v České republice. Ačkoliv je zde patrná snaha, přetrvávají u nás i některé negativní vlivy.

Jsem toho názoru, že je potřeba rozšířit počet míst, kde se obětem dostane poradenské pomoci, pokusit se skutečně ochránit soukromí obětí a ne jen přihlížet tomu, jak nešetrně k obětem v tomto ohledu přistupují média, zaměřit se na prevenci sekundární viktimizace, zakotvit do trestního řádu povinnost informovat oběti orgánem činným v trestním řízení o všech jejich právech a všech službách, které jsou jim k dispozici v rozsahu, v jakém to požadují mezinárodní dokumenty a při přípravě nového zákona o obětech trestných činů se zamyslet zejména nad lhůtou, ve které má oběť možnost uplatnit vůči státu nárok na peněžité odškodnění, nad výší peněžitého odškodnění a hlavně o jeho celkovém pojetí, zda by nestálo za úvahu inspirovat se ve Spolkové republice Německo a odškodnění nechávat jen jako určitý obnos, který slouží k překlenutí momentální zhoršené sociální situace oběti, ale jako zaopatření a zamyslet se nad možností zakotvení právního nároku na peněžitou pomoc tak, jak je tomu na Slovensku.